

ezzel a fegyverzettel kiszállt Erdély egyik olyan vidékére, ahol nemzeti-ségek laknak együtt. Szolnokdobokában vizsgálta meg egy falucsoport életét. Levéltári adatok alapján évszázadokra visszamenően vizsgálta a vidék nemzetiségi demografiai változásait, gazdasági és társadalmi, kulturális és politikai felépíttességét. Faluról-falura, házról-házra járva állította össze az együttélő különböző nemzetiségű emberek legkülönbözőbb vonatkozású egymásrahatását. Nincs terünk részletezni eredményeit, megfigyeléseit. Csak a végső, a gyakorlati eredményt közvetítjük a csonkaországai magyarság számára: eszerint a vegyes nemzetiségű területeken gazdasági együttműködést kell kialakítani a különbözőnemzetiségek között, viszont erősíteni kell az asszimiláció megakadályozása végett a nemzeti kultúrát. Ugyanaz az eredmény ez, amit a transzylvanizmus hirdetőit már régen egyedüli életformául tanítanak Erdély keverék fajú társadalma számára: csak érdekközösségen alapuló értelmi együttműködés adhatja vissza Erdély népeinek a békét s a belső fejlődés alapjait. Mikó könyvében akad talán egy-két fiatalos megállapítás s itt-ott oly kérdésekkel is szembenéz, melyek elől a higgadtabbak ki szoktak térni. De ép ez a magabizás és ez a szembenézni-merés az érdeme a kisebbségi sorsú új magyar nemzedékeknek, mert ez teszi életképesebbé őket apáiknál.

Aki meg akar ismerkedni az idegen állam minden nyomasztó terhe mellett még a maga nemzeti kultúrterheit is önként viselő kisebbségi magyar paraszt heroikus küzdelmet jelentő életével, az olvassa el Mikó könyvét. A könyv elolvasása után meaculapázva fogja megbánni minden lázadását a mai küzdelmes életével szemben. Igazán idegörlő küzdelmet az életéért, a mindennapi létéért csak a határokon kívül élő magyarság folytat.

Asztalos Miklós.

Tamási Áron: Ábel a rengetegben. Regény. (Erdélyi Szépművészeti Céh. Kolozsvár, 1932.)

Tanulmány, megfigyelés, igazság: a XIX. század ezt a háromlövetűt revolvert szőgte a regényíró mellé, s úgy kiforgatta útipoggyászát mindenféle tudományok irányában, mintha doktori diplomájától függött volna az élete. Tagadhatatlan, hogy ennek a művészhiúság volt egyik főoka: az író mindig szívesen ácsingózott tudós babérokra; csak hogy egészen más látvány egy tudós lírikus, akinek saját vérévé kell változtatnia minden anyagot s megint más a «tudós» regényíró, aki egyszerűen kimásolja a szükséges lexikonfejezeteket. S az még a jobbik eset, ha effajta betétekről van szó; ezeket átlapozza az olvasó és rendben az ügy. De mikor Zolát annyira elkábitja kora kezdetleges átöröklési elmélete, hogy regényciklust épít rá, az ilyen határsértés hamar megbosszulja magát: az «igazság» bajnoka máról holnapra egy elavult elmélet beugrasztottjaként marad ott, az avatatlanok közt pedig egyenesen tévhíterjesztő.

Nem a tudatlanság dicséretit akarom én most megzendíteni, mikor az írók egyrésze különben is mindent inkább akar, mint tudósnak látszani. Másrészüket azonban, s éppen a regény némely divatos olcsó áron fitogtatja a maga látszattudományát, hogy nem árt az intelem: az egyes korok tudományos föltevésői lényegükben éppúgy föltevések, mint a művészi intuíció, legföllebb nehezebbek, gépiesebbek nála. A költő mindig együtt halad valahogyan kora elméletével, sőt néha meg is előzheti, csillagot fedezhet föl pusztán szemmel, mint Jókai, csak legyen résen minden készen kapott fölfogással szemben. A pusztán szem hőse ő, az ősi közvetlen összefüggésnek kutatója, nem házhoz szállított ideológiák megafona. Tőle nem a valóság objektív képét várom, hanem azt, hogyan látja ő a világot.

Alkosson csak saját lélektana és oksági törvényei szerint, érnek azok annyit, mint amelyeket az egyetemeken tanítanak. Ha megsokszorozza is szárnyai erejét a műveltség, röpködni már előbb tudnia kell. A nagyapparátusú, szakdolgozatszámba menő regények idején nem árt egyszer hangsúlyozni, hogy minden irodalmi alkotás annyit ér, amennyi költői pára kicsap belőle.

Tanulmány, megfigyelés, igazság multszázadi jelszavai helyett hadd üdvözljem hozzáillőbb módon Tamási Áron új regényét: *Költőiség! képzelt! szabadság!* Tamási harmadszor ment ezúttal rohamra a regény műfaja ellen, amelytől a modern technika vasbeton- és páncélszerkezetek, nehézütegei és gáztartályai iparkodnak viszariasztani minden képzelettúlnégésben szenvedő költőt. Hogy Tamási nem riadt vissza, abban bizonyára része van Jókainak, Szabó Dezsőnek, Nyíró Józsefnek egyaránt, de mindennél jobban a székely meséknek. Így is maradt leküzdőnivalója elég. Első ostromai kudarcral végződtek, előbb saját erői közt kellett katonai fegyelmet teremtenie. Szűzmáriás Királyfiját a szabad portyára engedett meseihlet vitte kelepécebe, Címereseit alighanem belső árulás: az író azokhoz pártolt át, akik főellenségei, a rendes, szokásos regényírókhoz, s ideológiai málhákkal fullasztotta ki magát. Ha kudarc volt, megérte, Tamási olyan fogcsikorgató végső rohamra tökéltte magát, hogy külső akadályt, belső gátlást egyszerre elsöpört. Ábele meg sem állt legjobb elbeszélései magaslatáig, pedig eddig is ezek voltak legmeglepőbb ajándékai az új erdélyi irodalomnak szuverén költőiségükkel, egyéni képzeletükkel, a humor és tragikum mély életizeivel. Új világot hoztak ezek a novellák. Az együgyű góbéanekdóták hőjét valóságos hőssé növelték, megtartva, sőt fölfokozva minden góbéságát. S ez az új világ új nyelven is beszélt: a székely tájszólás

szüzi dallama muzsikált belőle; útról-útfélről szedett fordulataiból csakúgy áradt az illat.

Új regénye ugyanezt a székely világot mutatja, de sokoldalúbban, nagyobb távlatban minden eddigi munkájánál. Olyan az egész, mint valami őszű mese, noha semmi csodálatos nem történik benne, egyszerűen csak fölébreszti a már ismert meseképzletű Tamási írások hangulatát. Azaz mégis: nem csodálatos-e, hogy ilyen szép tud lenni az élet, egy tizenhatesztendő koldussuhanc élete, akit elszerződött az apja a szeredai bankurakhoz erdőpásztornak. Nem szükséges, talán nem is lehet ennek a regénynek a tartalmát elmondani. Ábel a rengetegben, ez a tartalma. A környezet leírásával nem is igen bíbelődik az író, mégis áramlik felénk minden lapjáról az éles, édes fenyőillatos havasi levegő. S ebben a keretben egy mélyhitű, derűs kedvű, még szerelemmel nem háborított siheder egyszerű életének hétköznapi eseményei, ennyi az egész. Csakhogy ezek a kis dolgok összetapadnak, egymást nőtetik, s még felén sincs a regénynek, máris úgy érzi az olvasó, hogy a magányos hegyikunyhóban az élet mély megrázkódtatásain megy át, de mintha angyal vinné a pokoltüzekben, még csak a ruhája sem perzselődik meg.

A játékos székelyhumor angyala ez a kalauz. Folyton pereg a regényalakok nyelve; soha ennyi édesen hívságos dolgot magyar parasztfigurák egy könyvben sem fecsegtek össze, mint Tamási regényeiben. Az egér azért rágcsál, hogy a foga ki ne nőjön a szájából, s én azt hiszem, Tamási alakjai is attól félnek, hogyha nem koptatnák a nyelvüket szakadatlanul, ki-dagadna a foguk közül. Ilyen a székely? *Tamási* ilyen. Folyton szócátákat vívna a hősei, akár a fiatal Shakespeare alakjai, mert az írójuk esze nem tud nyugton maradni. Nem henye cifraságok nála ezek a csattanó, nyers, eleven párbeszéd, hanem a

cselekvény állandó rúgói. Egy-egy feszült helyzet más írónál tragikus tetekben oldódik föl, Tamásinál valami váratlan tréfában, mellyel edzett faja hány fittyet keserű sorsának. Egy mondat s adakozóvá lágyul a bankigazgató, atyai baráttá szegődik a «somjai gvárgyián» s mosolyogni méltóztatik a román csendőr.

Nem anekdótagyűjtemény ez; idézni sem merek belőle, olyan, mint az erdei gyümölcs; tövén kell elfogyasztani, hogy kritikusi tálcára téve ízét, illatát ne vessze. Nem anekdótagyűjtemény, hanem tiszta költői látomás az életről. Tréfái aranyos őszi és téli fényként táncolnak a szigorú világ, bankurak, rablók és csendőrök világa fölött. Pénzt kell beszédnie a fahordóktól, ez úszítja rá a rablót, s hogy védve legyen, beszállásol hozzá a csendőr. Vége az addigi idillnek, az «államhatalom» kidobja az ágyából, föleszi mindenét s kényszeríti, hogy versenyt lakmározzék egy sas rettentő húsából. Végül, mikor a csendőr a mély télben maga is a rablóval áll össze, édesapja keresi föl s szívfacsaró tréfálkozások után tudatja vele anyja halálát. Ettől fogva együtt maradnak s mikor legközelebb rájuk nyit a csendőr meg a rabló, az apa bosszút akar állni Ábel sérelmeiért, próbálja leitatni őket, de maga ázik el s mikor kötekedni kezd a csendőrrel, az szembeönti vízzel s kacagva továbbáll. Így semmi ez, de a regényben milyen halálos izgalom s milyen siratnivalóan mulatságos, mikor a részeg apa érdeklődni kezd, meghalt-e a csendőr meg a rabló, akiket ő az imént megölt.

Ilyen pontokon egyszerre széttagul a regény, alakjai kiütik a havasi kunyhó fedelét s szimbolumokká nőnek. Van ennek hátránya is. Hogy a csendőr mért lesz egyszerre rabló, annak is, azt hiszem, a jelentések világában kapjuk meg a motiválását, pedig kis fáradságába került volna az írónak reális magyarázatot adni. De apró-

cseprő hibáival is ez a regény az a ritka madár a regények közt, ahol nem az egyes kitűnő részek állnak magasan az egész kompozíció fölött, hanem ahol a leggyöngébb részleteket is titokzatos belső erő, egymást támogató kölcsönhatás röpti föl. Könnyű volna kihúzgálni belőle egyes részleteket, lapos tréfálkozásokat az egész sérelme nélkül, sőt a javára, de árt-e a virágos erdő szépségének, hogy egy-két száraz ág is akad benne? Különben az egészet Ábel szájára adja az író, ezek a gyöngébb részek mintha egyenesen fozoznának az élőszavas előadás hitelét.

Mondják, Tamásinak valóságos alakja volt ehhez az Ábelhez, attól hallotta ezt a történetet, ez volt az ő tanulmánya. Ha ez igaz, olyan hőst választott, aki az ő kötetéből lépett elő. Megfigyelésről elmélkedni ezek szerint nagyképűség volna nála. Tamási nem megfigyelő, nem a részletezésben, hanem a szuggerálásban van az ereje. Alakjait nem úgy teremti, hogy eszünkbe juthatna, honnan az ördögből veszi az író ezt az eredeti figurát. Első kötete óta egyetlen hőse sem meglepetés, tudom előre, mit csinál az apa, a meleg emberi szívű gvárgyián, akár a mesékben, ahol évezredek óta adva van a legkisebbik királyfi «jelleme» éppúgy, mint a vasorrú boszorkányé vagy a hétfejű sárkányé, azért mégis elhallgatom a róluk szóló tízezredik mesét is, mert mindig az emberi élet valamilyen új oldala villan elő kalandjaikból. Ábel regényének sok ilyen megvilágosító lapja van.

Főereje a műnek költőisége s szabad, tiszta emberi szelleme, amelyet csak ritkán zavar némi világjavító szándék, ilyenkor még átbeszél a szomszéd állomás: a Címeresek írója. Ez is főleg azért idegesít, mert fölösleges; maga a cselekvény elég világosan és sokkal szebben elmondja, amit az író akar, talán még többet is annál, mint ha gyöngébbek kedvéért nyiltan beleokoskodik. Hagyja ezt a módszert

a tanulmányosaknak, megfigyelőknek. Az ő területe a költészet és képzelet birodalma, módszere a mese. Ősibb, ritkább és szabadabb, mint a másik módszer. Igaz, lehetne még szabadabb is, mentes az ideológiai gikszerektől, ha költői képességével egyenrangú volna az intellektuális ereje — hogy már jóvátegyem, amit bevezetésemben a tudós regényírók ellen vétettem. Ha azonban választanom kell Tamási és három tucat «kimondottan» intellektuális regényíró közt, föltétlenül Tamásira szavazok. *Juhász Géza.*

Karácsony Benő: Új élet kapujában. (Regény két kötetben. Erdélyi Szépművés Céh kiadása. Kolozsvár, 1932. *Buday György jametszeteivel.*)

A szerző eddigi pályáját egy dráma (*Válás után*), egy novelláskötet (*Tavaszi ballada*) és egy regény (*Pjotraska*) jelzi. Az a könnyed vonalvezetés, amely ezeket az írásokat jellemezte, az a nem egyszer tragikomikus szemlélet, amely a groteszk határait érintő figurákat teremtett, kétségtelen tehetségről tanuskodott.

A fogságból hazatért katona lelkiállapotának rajzában, ahogy a cselekmény szálai megindulnak, *Karácsony Benőt* már sok író megelőzte. Regényében csak kiinduláspont ez, de egyéni megelevenítő tehetsége itt is tud ujat és érdekeset adni. *Tunák Ádám mérnök* 1914-es lelkeséggel tér haza orosz fogságból. Boldogan színezi útközben a *tizenégyben* itthonhagyott családi élet újra visszatérni látszó szépségeit. A hős katona jámbor idealizmusával még ünnepélyes fogadtatásra is gondol, de megérkezve sivár, kismennyi realizmusra ébred. Nemcsak fehérruhás leányok nem fogadják a vonatnál, nemcsak felesége hidegedett el tőle a háborús fiatal asszonyok lelkeségével, mindezekon felül a maga összefoglaló képében is egy új világ tárul *Tunák* elé, amelybe ő már nem tud beleilleszkedni. Ő már csak régi

szemekkel képes nézni az életet, ami most történik, megmagyarázhatatlan számára. Mérnök szeme, mely az ég felé néző gótikáért lelkesedett és a barokk extázisában találta belső énje visszatükröződését, a *neue Sachlichkeit* levegőjéhez nem tud már alkalmazkodni. A háború előtti szemléletű mérnök és a háború utáni izlésvilág szembenállásának valóságos ferdetükrös perspektívájában, nem egyszer szóhoz jut *Karácsony* jellemzett művészi törekvése. Kedvenc írói fogása ellentétes alakok egymás mellé állítása. Megtaláljuk ezt az ábrázolásmódot már első regényében, a *Pjotruskában*, de tág tere nyílik itt is. *Ez ellentétes figurák egyike:* a tetterő nélküli, passzív, alkalmazkodni nem tudó típus. A *Pjotruskában* ilyen alak *Csermely János*, az elcsapott fogalmazó, itt pedig *Tunák Ádám*. Az ellentétes jellemek másik típusa sokkal aktívabb, rugalmas lény, aki szembe tud helyezkedni az étellel, ha el is kell túrni bármennyi kínlódást. Az első regényben *Baltazár György* ujságíró ennek a típusnak megfelelője, az *Új élet kapujában* pedig *Himmel Antal*, ez a nagyvárosi sokbeszédű, félbemaradt orvosnövény-dék, ez a «társadalmi és gazdasági túlprodukción», mint önmagát nevezi. *Himmel ábrázolásánál* mindenestől megelevenedik *Karácsony* tehetségének fővonása, amelyet groteszk figuraalkotásra hajló tehetségnek nevezhetünk. Nem egyszer már majdnem tragikomikusnak tetszik ez az alak, de egészben mégse lesz azzá, mert *Karácsony* ábrázolásmódjában mindig van valami könnyed fölény, amely sohasem tud egészen tragikus magvú jellemet teremteni. Már az a szempont, hogy van benne bizonyos fokú rugalmasság, s megalkuvás árán is, de meg tudja találni lelki egyensúlyát, ellentmond a tragikus beállítottságnak. *Himmel* is megtalálja lelki egyensúlyát, ellentétben *Tunákkal*. A groteszk ábrázolásra talál a főalakon kívül más